

Вадим Ткаченко

ТРАНСФОРМАЦІЯ УЯВЛЕНЬ КАНАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ПРО ГЕОПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ У СВІТІ (1945–1949 РР.)

DOI: 10.5281/zenodo.3732640

© В. Ткаченко, 2020. CC BY 4.0

***Мета** статті полягає у тому, щоб простежити, як змінилися геополітичні уявлення канадців, починаючи з завершення Другої світової війни 1945 р. і до утворення блоку НАТО 1949 р. **Методологія:** дослідження виконано на системний підхід і, завдяки конкретно-проблемному та історичному методам. **Наукова новизна.** Аналіз наукової літератури свідчить, що використання нових підходів, в нашому випадку – дискурсивного, – може розширити уявлення про чинники, які впливали на зовнішньополітичний курс Канади 1945–1949 рр. **Висновки.** У ході дослідження було окреслено основні тенденції трансформації геополітичних уявлень канадського суспільства в період 1945–1949 рр. Зростання патріотизму та зміцнення суверенітету країни в глобальній політиці відбувалося паралельно з переходом до біполярного протистояння, який почався для канадської еліти раніше, ніж для суспільства в цілому. У контексті цього протистояння ми бачимо деяке послаблення зв'язків з Великою Британією та поступову переорієнтацію на співробітництво США – як політичну та економічну, так і соціально-психологічну. Звісно, цілковитого внутрішнього консенсусу уявлень про геополітичну ситуацію в світі між громадянами не було. В країні існувала регіональна специфіка, особливо з урахуванням особливостей Квебеку. Проте регіоналізм поки що не призводив до ескалації внутрішнього конфлікту через федеративний устрій та співпадіння регіонального та загальноканадського дискурсів у питаннях зовнішньої політики. Отже, основними чинниками трансформації громадської думки канадців про міжнародну ситуацію у світі стали: справа Гузенка, політика СРСР у Центрально-Східній Європі, а також зміцнення суверенітету країни і патріотизму населення.*

***Ключові слова:** Канада, суспільний дискурс, холодна війна, Друга світова війна.*

Питання впливу суспільства на зовнішньополітичний курс країни в дослідженнях з політичної та соціальної історії є одним з ключових. У країнах з розвинутою демократією настрої громадян визначають не лише взаємини держави з іншими суб'єктами міжнародних відносин, а й цивілізаційний вибір у цілому. Інститутами, які забезпечують механізм впливу суспільна на владу, є політичні партії, громадські організації, засоби масової інформації тощо. Суспільна думка у Канаді на початку холодної війни, беззаперечно, є ключовим чинником, що визначав курс уряду країни на міжнародній арені. З іншого боку, політика держави, її дії на міжнародній арені виступають ключовим чинником, що формує всередині її суспільний дискурс.

Історіографія питання торкається окремих аспектів представленої теми, а саме відносин країни з США, СРСР або Великою Британією. Узагальнюючих праць, які б представили уявлення канадців про міжнародну ситуацію у перші повоєнні роки в цілому на сьогодні не існує.

Наукові праці, присвячені дослідженню суспільної думки у Канаді 1945–

1949 рр. можна розділити на дві групи. До першої ми відносимо твори авторів, котрі вважають геополітичні уявлення суспільства результатом *realpolitik*, тобто міжнародної ситуації, що складалася навколо Канади. Ключовим чинником, який визначає зовнішню політику країни, вони вважають прагнення і цілі політичних еліт. До цієї групи можна віднести роботи Дж. Гранатштейна¹, Д. Баррі, Д. Братта², А. Готліба³, Б. Томліна, Н. Хільмера⁴ та ін. До другої групи належать публікації дослідників, які у першу чергу, фокусуються на внутрішньополітичному та соціально-психологічному підґрунті певної країни, розкриваючи, як вказані явища визначали зовнішньополітичний курс держави. Сюди відносяться роботи П. Рассела⁵, К. Романова⁶ та інших авторів⁷.

У цілому, представлена тема вивчається упродовж тривалого часу, проте використання нових підходів, в нашому випадку – дискурсивного – може, на нашу думку, розширити уявлення про чинники, які впливали на зовнішньополітичний курс Канади 1945–1949 рр. Дискурсивний підхід у контексті дослідження полягає у вивченні комплексу знань і думок, притаманних тому або іншому суспільству, про глобальний вимір та місце країни у ньому. Він дозволяє виокремити певні домінанти, що побутували в публічному просторі, оцінити, наскільки схожим було ставлення різних соціальних груп до досліджуваного питання.

Мета даної роботи полягає у тому, щоб простежити, як змінилися геополітичні уявлення канадців, починаючи з завершення Другої світової війни 1945 р. і до утворення блоку НАТО 1949 р.

Задля досягнення мети ми застосували наступні джерела: офіційні документи – передовсім нормативно-правові акти⁸, звіти державних установ⁹ тощо. Джерела цієї групи були використані для аналізу становища Канади на міжнародній арені у зазначений період. Також нами застосовувалася публіцистика. Сюди відносяться матеріали ЗМІ, в першу чергу преси¹⁰, що сама по собі демонструвала певну динаміку в оцінках геополітичної ситуації для країни. Ці джерела також містять думки як представників еліт, так і широких кіл канадців про глобальну політику. Крім того, ми залучили джерела особистого походження, що містять приватну

¹ Granatstein J. L. A friendly agreement in advance: Canada-US defense relations past, present, and future URL: https://www.cdhowe.org/sites/default/files/attachments/research_papers/mixed/commentary_166.pdf (Дата звернення: 01.12.2016).

² Barry D., Bratt D. Defense Against Help: Explaining Canada-US Security Relations. *American Review of Canadian Studies*. 2008. Т. 38. №. 1. С. 63–89.

³ Gotlieb A. Romanticism and realism in Canada's foreign policy. *Policy Options-Montreal*. 2005. Т. 26. № 2. С. 16.

⁴ Tomlin, B. W., Hillmer, N., & Hampson, F. O. (2008). *Canada's international policies: Agendas, alternatives, and politics*. Oxford University Press.

⁵ Russell, P. (1999). BC's 1944 "Zombie" Protests Against Overseas Conscription. *BC Studies: The British Columbian Quarterly*, (122), 49–76.

⁶ Романов К. С. (2016). «Соседи через Северный полюс». К вопросу о российско-канадских отношениях. *Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*, (1), 125.

⁷ Allen-Mercier Z. "An Illness of the Mind": The State Repression of Communism in Quebec Under Maurice Duplessis in the PostWar Era. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/an-illness-of-the-mind-the-state-repression-of-com-munism-in-quebec-under-maurice-duplessis-in-the-post-war-era> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁸ British North America Act 1949. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/12-13-14/22> (Дата звернення: 06.09.2019); An Act respecting Citizenship, Nationality, Naturalization and Status of Aliens. URL: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/statutes/CN_Citizenship.pdf (Дата звернення: 06.09.2019).

⁹ THE CANADIAN AMERICAN PERMANENT JOINT BOARD ON DEFENCE URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/reports/ahq-reports/ahq070.pdf> (Дата звернення 06.09.2019).

¹⁰ Power Forecasts Demobilization URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/web-media.php?irn=5019398> (Дата звернення: 06.09.2019).

оцінку подій, які нас цікавлять¹¹.

За часів Другої світової війни уявлення канадців про свою країну та її місце у світі зазнали змін. Щоб зрозуміти динаміку 1945–1949 рр., треба перш за все схарактеризувати настрої канадців станом на 1945 р., а також тенденції їхньої трансформації.

Друга Світова війна, як і деякі події, що їй передували, були ознаменовані серйозними конфліктами між прибічниками єдності імперії та патріотами власне домініону, а також локалістами – патріотами своїх провінцій (останнє перш за все стосувалося Квебеку). Канада брала участь у війні з самого початку, але її активність (як і внутрішньополітична роль прибічників масштабнішого включення у війну) нівелювалася наявністю внутрішньої опозиції, що спонукала військово-політичне керівництво країни до поміркованості. Так, ще на початку війни 10 жовтня 1939 р. на засіданні Кабінету міністрів Сполученого Королівства держсекретар у справах домініонів Ентоні Іден щодо ставлення Канади до активної участі у війні зазначав: «В країні є потужна підтримка [відправці на фронт] експедиційних сил, чому опирається Маккензі Кінг¹²...»¹³. За роки війни керівництву країни вдалося уникнути конфлікту між патріотами імперії, франкоканадськими націоналістами та прибічниками невтручання у конфлікт, сформувавши армію з добровольців та майже повністю уникнувши залучення призовників до бойових дій¹⁴. Це демонструє нам те, що і для значної частини населення – власне виживання, і для керівництва країни – уникнення внутрішнього конфлікту, були пріоритетними.

За період війни чисельність канадських військовослужбовців склала 1086771 осіб, або 9,65% населення¹⁵. При цьому, як повідомляла газета «Торонто Стар» від 6 жовтня 1944 р., втрати були «неочікувано низькими»¹⁶. Звісно, це було зазначено до німецького контрнаступу в Арденнах узимку 1944–1945 рр. Також слід брати до уваги, що значна частина канадців служила не в сухопутних військах, а у військово-повітряних силах чи на флоті. З іншого боку, канадці морально готувалися до того, що ще одне їхнє покоління пройде через окопи, як це сталося у роки Першої світової війни, і що втрати будуть ще більшими. Проте за підсумками глобального збройного конфлікту 1939–1945 рр. кількість загиблих канадців була значно меншою, ніж під час Першої світової війни. Вона склала майже 42 тисячі осіб, або 3,86% всіх військовослужбовців, що брали участь у збройних діях¹⁷.

Друга тенденція – це зростання самостійності домініону та самосвідомості канадців. Ще у 1931 р. Канада розширила власний суверенітет згідно з Вестмінстерським статутом¹⁸. На початку Другої світової війни прем'єр-міністр

¹¹ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 28667 URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=28667> (Дата звернення: 06.09.2019).

¹² Прем'єр-міністр Канади, зокрема, в 1935–1948 рр.

¹³ CONCLUSIONS: of a Meeting of the Wm Cabinet Held at W Bowring Street, S. W. 1 on Tuesday, October 10, 1939, at 11:30 A. M. URL: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-65-1-wm-39-43-43.pdf> (Дата звернення: 29.03.2019).

¹⁴ Russell, P. (1999). BC's 1944 "Zombie" Protests Against Overseas Conscription. *BC Studies: The British Columbian Quarterly*, (122), 49–76.

¹⁵ The Canadian Army, 1939–1945: An Official Historical Summary URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1948-army-1939-1945-en.pdf> (Дата звернення: 06.09.2019).

¹⁶ Power Forecasts Demobilization URL: <https://collections.warmuseum.Ca/warclip/objects/common/web-media.php?im=5019398> (Дата звернення: 06.09.2019).

¹⁷ The Canadian Army, 1939–1945: An Official Historical Summary URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1948-army-1939-1945-en.pdf> (Дата звернення: 29.03.2019).

¹⁸ Statute of Westminster, 1931. URL: http://www.legislation.gov.Uk/ukpga/1931/4/pdfs/ukpga_19310004_en.pdf (Дата звернення: 06.09.2019).

Великої Британії Невіл Чемберлен визнавав право Канади на самостійне вирішення питання про залучення ресурсів Канади до війни: «Це в повній мірі питання, де внутрішня політика Канади грає роль... небажано, щоб ми були вимушені [в ній] виступати на чийсь стороні»¹⁹.

Важливим чинником зміцнення самостійності країни стало зростання чисельності її власних збройних сил. Так, по завершенню війни Канада мала п'ятий за розмірами флот у світі – і найбільші з усіх країн-учасниць війни темпи зростання тоннажу військово-морських сил. З 13 кораблів у 1939 р. чисельність її флоту зросла до більше ніж 400. Звісно, це були ескортні судна – есмінці, корвети та фрегати, і великих кораблів серед них не було. Єдиний легкий крейсер «Уганда» був переданий Канаді Великою Британією²⁰. Це свідчить про те, що, хоча потужність флоту зросла, країна все одно не мала можливостей для самостійних активних дій – її військово-морські сили хоча й були значними, проте залишалися допоміжною ланкою в операціях Союзників. Крім того за роки війни було створено декілька спецпідрозділів та збільшено штат службовців розвідки і контррозвідки, та всі ці перетворення робилися у тісній співпраці з британськими та американськими спеціалістами²¹.

На додаток до всього цього, у 1946 р. було прийнято Акт про громадянство, що започатковував окреме від британського підданства канадське громадянство²². 23 березня 1949 р. британський домініон Ньюфаундленд став провінцією Канади²³.

Вплинули на дистанціювання Оттави від Лондону й економічні чинники. Війна дорого коштувала Британії, натомість промисловість та фінансова сфера США упродовж кінця 1930-х – першої половини 1940-х рр. стали більш потужними. Зростання цін на британську продукцію «штовхало канадських покупців на американський ринок». Воно суттєво змінило пріоритети канадських торгових агентів²⁴. Але при цьому, на нашу думку, перелічені вище зміни сприймалися канадцами не як розрив відносин з колишньою метрополією, а як формування виникнення більш рівноправних зв'язків з нею. Вказану тезу доводить відсутність масових антибританських настроїв у Канаді. Винятком залишався лише Квебек, про який ми скажемо окремо.

Друга світова війна поступово змінила світогляд канадців. Нарівні з іншими націями західної цивілізації, вони залишалися послідовними ревнителами свободи та демократії, відстоюючи ліберальні цінності. У зазначений період можна спостерігати продовження переходу від «імперської» картини світу – сприйняття Канади як складової Британської імперії, до усвідомлення приналежності країни до західної цивілізації та її відмінності від країн соціалістичного табору і «третього» світу. У суспільному дискурсі країни важливе місце посіла ідея боротьби за свободу народів світу, яка представлялася у ЗМІ метою участі країни у війні. Так, у газеті «Вінніпег Трібьюн» від 18 серпня 1945 р. у статті

¹⁹ CONCLUSIONS: of a Meeting of the Wm Cabinet Held at W Bowning Street, S. W. 1 on Tuesday, October 10, 1939, at 11:30 A. M. URL: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-65-1-wm-39-43-43.pdf> (Дата звернення: 06.09.2019).

²⁰ Index to Warships of the British Commonwealth URL <http://www.ibiblio.org/hyperwar/USN/ref/ONI/ONI-201/ONI-201-1/ONI-201-1.pdf> (Дата звернення: 06.09.2019).

²¹ The Canadian Army, 1939–1945: An Official Historical Summary URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1948-army-1939-1945-en.pdf> (Дата звернення: 06.09.2019).

²² An Act respecting Citizenship, Nationality, Naturalization and Status of Aliens. URL: https://historyof-rights.ca/wp-content/uploads/statutes/CN_Citizenship.pdf (Дата звернення: 06.09.2019).

²³ British North America Act 1949. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/12-13-14/22> (Дата звернення: 06.09.2019).

²⁴ Diesel Engine Tariff. Winnipeg Free Press, October 26, 1945. URL: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-oct-26-1945-p-13/> (Дата звернення: 06.09.2019).

про річницю Дьєппського рейду²⁵ стверджувалося, що «у ці дні наші думки з доблесними людьми, які загинули... щоб свобода могла існувати далі»²⁶. Багато уваги у канадській пресі приділялося європейським народам, що боролися проти нацизму, не перебуваючи у складі антигітлерівської коаліції – чехам, полякам, євреям, арабам тощо²⁷. Доказом того, що канадці у більшості своїй вважали за необхідне продовжувати збройне протистояння країнам-агресорам, безумовно, можна вважати той факт, що упродовж всього періоду Другої світової війни армія країни залишалася добровільною і дефіциту новобранців при цьому не відчувала.

За часів війни відбулося психологічне зближення країни з США. В канадських ЗМІ часто підкреслювалася близькість інтересів двох сусідніх держав та їхні спільні зусилля задля перемоги у війні демократичних сил²⁸. Так, тодішній прем'єр-міністр Канади Уільям Лайон Макензі Кінг упродовж війни у своїх виступах наголошував на соціокультурній схожості суспільств двох країн – на основі примату прав людини та демократії, а також християнської віри²⁹. Співпраця країн у вирішенні спільних завдань сприяла їх зближенню. Так, у звіті канадського Департаменту закордонних справ щодо роботи Постійного спільного комітету з оборони та в цілому взаємодії Збройних сил двох країн у роки війни зазначалося, що вони «мали унікальне значення... та характеризувалися відкритістю, щирістю та взаємною довірою»³⁰. Отже, сприйняття США як партнера у вказані роки поступово зміцнювалося.

Зворотнім боком партнерства з західними демократіями та активної участі у Другій Світовій війні було конструювання образу ворога – країн Осі, у свідомості канадців. При цьому негативно сприймалися не просто представники певної нації (передовсім німці і японці), але й ідеології, розповсюдження яких зумовлювало тоталітаризм. Ми бачимо критику праворадикальних ідеологій у ЗМІ не лише як зовнішньої загрози, але і внутрішньої небезпеки³¹. Фашизм змальовувався канадською пресою як «шлях до Третьої світової війни, до... геноциду, що може розгорнутися не в російських степах, а в канадських преріях...»³². Після завершення війни відбулася поступова заміна образу ворога. «Фашизм» перестав бути загрозою, а «комунізм» поступово зайняв його місце.

Після 1945 р. канадська політична еліта не передбачала такого швидкого ребалансу сил у світі, що призвів до розгортання холодної війни. Початок «ядерної ери» хоча й вважався значною подією, ніхто не очікував подальших різких геополітичних трансформацій. Прем'єр-міністр Канади Уільям Лайон Макензі Кінг, описуючи у своєму щоденнику події 6 серпня 1945 р., згадує атомне бомбардування Хіросіми в одному ряді з іншими подіями – відкриттям конференції

²⁵ Провальна висадка у Франції в 1942 р., в якій канадці, зокрема, зазнали тяжких та тактично марних втрат.

²⁶ The Winnipeg Tribune, 18 AUGUST 1945. URL: <http://canada1914-1945.ca/docs/sept-15/WW2-EN-EG.pdf> (Дата звернення: 06.09.2019).

²⁷ The Middle East Command. The Western Star, January 1, 1941. URL: <https://newspaperarchive.com/corner-brook-western-star-jan-01-1941-p-3/> (Дата звернення 06.09.2019).

²⁸ Port Hope Resolutions. Winnipeg Free Press, January 1, 1943. URL: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-jan-01-1943-p-9/> (Дата звернення 06.09.2019).

²⁹ Canada and United States Have Community of Purpose. URL: <http://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5061141> (Дата звернення 06.09.2019).

³⁰ THE CANADIAN AMERICAN PERMANENT JOINT BOARD ON DEFENCE URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/reports/ahq-reports/ahq070.pdf> (Дата звернення 06.09.2019).

³¹ Так, в суспільному дискурсі Канади не завжди робилася різниця між фашизмом та нацизмом – це спрошувало, на нашу думку, конструювання образу ворога.

³² The eye-witness. Birtle, Manitoba. March 13, 1945. URL: <https://newspaperarchive.com/birtle-eye-witness-mar-13-1945-p-2/> (Дата звернення 06.09.2019).

Домініон-Провінції, результатами виборів у окрузі, де він балотувався³³. У перші повоєнні роки значна частина канадців навіть не підозрювала про розгортання нового світового порядку. Коли уряд затвердив схему демобілізації, але не дотримався її, багато військовослужбовців обурилося. Більшість залишених у місцях бойової служби мали гарні фахові показники. Коментуючи цю ситуацію, командуючий 1 армією, що базувалася в Європі, генерал Крерар зазначив: «Особисте бажання дістатися додому швидко треба підпорядкувати вищому обов'язку кожного з нас... і діяти з точки зору блага для більшості»³⁴. Проте військовослужбовці, відправку яких додому затримували в 1946 р., все одно протестували; для них характерні вирази «чому вони нас тут тримають?». Офіцерському складу було наказано ігнорувати страйкарів і не вживати ніяких дисциплінарних заходів, залишивши переговори з ними на командування³⁵. Відсутність жорстких заходів була санкціонована згори; так, командуючий 1 армією генерал Крерар зазначив у зверненні до офіцерів, що «рішення [проблеми зі страйками] полягає у першу чергу в тому, як ви самі дивитесь на репатріацію та який приклад ви покажете всім, хто вам підпорядковується»³⁶.

Пацифізм військовослужбовців стимулювався їх сім'ями. Листи дружин і батьків із дому підбурювали військових якомога швидше повернутися до мирного життя. Подібні настрої зумовлювала і преса: типові заголовки газет дня перемоги в Європі містили слова «все закінчилося!»³⁷.

Враховуючи той факт, що більшість військовослужбовців, у тому числі й офіцерів, не навчалася у військових коледжах³⁸, армія була значною мірою показовим зрізом суспільства і демонструвала настрої, характерні для канадців у цілому. Отже, станом на 1945 р. пересічні канадці відчували ейфорію і вважали, що протистояння у світі нарешті завершилося і на Канаду, як і світ у цілому, найближчим часом чекає мирне життя.

Разом із тим відзначимо поступові зміни ставлення канадців до СРСР. Якщо 1944 р. вони охоче збирали пожертви для своїх східних союзників, то у 1946–1949 рр., коли преса вже доволі жорстко критикувала радянську політику у Східній Європі³⁹, ситуація почала трансформуватися. СРСР у свідомості канадців сприймався вже не як союзник, а ворог.

Важливу роль у цих змінах відіграв скандал навколо справи І. Гузенка, що розгорівся у вересні 1945 р. Саме тоді клерк радянського посольства у Канаді передав секретну інформацію, у тому числі шифри та дані про радянську агентуру у Канаді та США, канадській стороні. Унаслідок цього стали відомі факти про масштаби роботи радянської агентури на території країни⁴⁰. Після цього Канада

³³ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 28650. URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=28650> (Дата звернення 06.09.2019).

³⁴ Crerar Orders Troops To End All Bickering. URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5025289> (Дата звернення: 06.09.2019).

³⁵ Flyers Refuse To Work Until Requests Met. URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5019515> (Дата звернення: 06.09.2019).

³⁶ Crerar Orders Troops To End All Bickering. URL: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5025289> (Дата звернення: 06.09.2019).

³⁷ Flyers Refuse To Work Until Requests Met. URL: <https://cdnhistorybits.wordpress.com/2015/11/11/ve-day-vj-day-canada/give-up/> (Дата звернення: 06.09.2019).

³⁸ The Canadian Army, 1939–1945: An Official Historical Summary URL: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1948-army-1939-1945-en.pdf> (Дата звернення: 06.09.2019).

³⁹ Романов К. С. (2016). «Соседи через Северный полюс». К вопросу о российско-канадских отношениях. *Вестник Московского университета. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация*, (1), 125.

⁴⁰ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 28773. URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=28773> (Дата звернення: 06.09.2019).

поступово почала втягуватися у холодну війну.

Показовим є той факт, що ні рядовий склад поліції, ні преса, до яких звертався І. Гузенко відразу після втечі, не прийшли йому на допомогу, навіть не зрозумівши важливості того, що сталося. Все це дає підстави стверджувати, що у 1945 р. канадці були далекими від усвідомлення загрози глобального протистояння з СРСР, масштаби якого стануть очевидними у 1946–1949 рр. завдяки подіям навколо Ірану, Туреччини, Китаю, Німеччини тощо. Так, перші звістки про зраду Гузенка з'явилися лише через 5 місяців після самої події – у лютому 1946 р.⁴¹. При цьому оприлюднення інформації про цю подію було вимушеним – через те, що про скандал із Гузенком написали американські журналісти⁴².

У щоденнику У. Макензі Кінга, який доволі педантично записував головні події кожного дня свого життя, а також надавав їм оцінки, записи по справі Гузенка за вересень – жовтень 1945 р. винесені в окремий щоденник⁴³, а фрагмент з 10 листопада по кінець грудня не оприлюднено до цього часу⁴⁴. Така доля не спіткала жодну іншу частину щоденника, що вказує на виняткову важливість для канадських високопосадовців цього розслідування і їхнє бажання приховати від агентури, передовсім радянської, масштаби та реальні наслідки справи Гузенка. Від громадськості ключові результати справи теж приховувались, але все одно вона стала поштовхом до розгортання суспільного дискурсу в антикомуністичну площину. Навіть сама суть справи, масштаби агентурної мережі, як і увага уряду, силових структур та спецслужб до радянської агентури, була для канадців чимось новим, особливо після партнерства з СРСР у роки Другої Світової війни. У той самий час, канадська преса критикувала урядові заходи з розслідування справи, характеризуючи їх як «атрибути тоталітарного режиму»⁴⁵.

Чи розглядало керівництво Канади можливість воєнної конфронтації з СРСР? Пряме вторгнення радянських військ було маловірогідним через велику відстань між державами та наявність більш «гарячих» точок протиріч між Сходом та Заходом. Звісно, існував більш короткий потенційний маршрут вторгнення – через Арктику. Вище керівництво розуміло перспективи глобального протистояння у його майбутніх контурах, адже у 1946 р. збройні сили Канади провели операцію «Маскокс» з метою перевірки можливих варіантів радянської агресії з півночі і заходу. Характерно, що проводили цю операцію без інформаційного супроводу у пресі. Канадські військові прийшли до висновку, що таке вторгнення не є можливим через американо-британське морське домінування⁴⁶. Це спонукало керівництво Канади зосередитися на організації контррозвідки та держбезпеки, а також атлантичному співробітництві – участі у створенні альянсу, що за договором 1949 р. отримав назву НАТО. Зауважимо, що до 1949 р. СРСР, на відміну від США, не володів не мав у своєму розпорядженні атомною бомби, що – допоки – зменшувало страх перед радянською загрозою в країнах Заходу.

⁴¹ James Breach THE GOUZENKO AFFAIR AND THE WESTERN ORIGINS OF THE COLD WAR. URL: https://www.academia.edu/29133612/The_Gouzenko_Affair_and_the_Western_Origins_of_the_Cold_War?auto=download (Дата звернення: 06.09.2019).

⁴² Molinaro D. How the Cold War Began ... with British Help: The Gouzenko Affair Revisited, Labour. Le Travail Spring. Issue 2017. URL: https://www.academia.edu/32185279/How_the_Cold_War_Began_..._with_British_Help_The_Gouzenko_Affair_Revisited_Labour_Le_Travail_Spring_Issue_2017 (Дата звернення: 06.09.2019).

⁴³ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29052. URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29052> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁴⁴ Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29051. URL: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29051> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁴⁵ Gouzenko Affair. URL: <https://historyofrights.ca/history/gouzenko/5/> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁴⁶ The Army Goes North: Operation Muskoх. URL: <https://www.ucalgary.ca/arcticexpedition/map-home/army-goes-north-operation-muskox> (Дата звернення: 06.09.2019).

З 1947 р. канадські ЗМІ лише починали порушувати питання безпеки з боку СРСР. Саме у зазначений період почали з'являтися не тільки передруки промов відомого опонента Радянського Союзу та комуністичної ідеології У. Черчіля, а й великі аналітичні статті щодо перспектив «нового наступу, до якого готуються комуністи»⁴⁷. Період після Другої світової канадські журналісти називали «новим 1923 р.», маючи на увазі паузу, під час якої СРСР почне готуватися до нової хвилі експансії⁴⁸.

Продовжуючи тему розповсюдження антикомуністичних настроїв у Канаді, зосередимо свою увагу на провінції Квебек. Її прем'єр Моріс Дюплессі, відомий своїми правими поглядами, продовжував будувати свої передвиборчі кампанії на критиці лівих⁴⁹. У Квебеку діяв провінційний закон, що дозволяв закривати видавництва за «комуністичну агітацію». Сам Дюплессі жорстко критикував місцевих лівих, називаючи їх «загрозою вірі, традиціям та законам...»⁵⁰. Гасла цього політика знаходили підтримку канадського суспільства, про що свідчать результати голосування. Якщо на провінційних виборах 1944 р. його Національний союз отримав 38% голосів, вигравши лише завдяки перемозі у значній кількості мажоритарних округів (Ліберальна партія отримала 39,4%), то у 1948 р. частка голосів, відданих за правих, становила вже 51,2%⁵¹.

Отже, Квебек відрізнявся від решти Канади консерватизмом суспільства. Проте, як ми бачимо, лідер провінції критикував комунізм, у першу чергу, не в контексті геополітичної ситуації у світі, а у вимірі внутрішньополітичної боротьби у провінції.

У 1948 р. вже увсій Канаді загострилася боротьба навколо зовнішньополітичного курсу. Так, Лестер Пірсон – тодішній депутат Палати громад від Ліберальної партії – у виступах перед випускниками університетів закликав до єднання всередині країни «заради впливу, що ми можемо мати...»⁵². Таким чином, молодше покоління ліберальних політиків демонструвало, що у мінливому світі вони прагнуть, щоб Канада займала більш активну позицію. Опоненти лібералів – передусім консерватори, критикували зазначені тези не за неправильний, з їхньої точки зору, зовнішньополітичний курс, а за «недемократичність» єдиного підходу і спроби правлячої сили узурпувати владу⁵³. Водночас навіть ті, хто не бачив загрози Третьої світової війни для країни, вже розуміли чітке розмежування між Сходом та Заходом і наявність «залізної завіси»⁵⁴, існування якої поступово перестало бути спірним питанням, як це було у 1946 р.⁵⁵, коли У. Черчіль висунув таку тезу.

Починаючи з 1948 р. консерватори, які робили ставку на продовження тісної співпраці з Британією, критикували курс уряду за кооперацію з США. Вони вбачали у розгортанні холодної війни «шлях до військової диктатури» Ліберальної

⁴⁷ Communists Expand Network Through the World. Winnipeg Free Press, October 22, 1947. URL: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-oct-22-1947-p-20/> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Z. Allen-Mercier "An Illness of the Mind": The State Repression of Communism in Quebec Under Maurice Duplessis in the PostWar Era. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/an-illness-of-the-mind-the-state-repression-of-com-munism-in-quebec-under-maurice-duplessis-in-the-post-war-era> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ La répartition des voix aux élections générales. URL: <http://www.assnat.qc.ca/fr/patrimoine/votes.html> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁵² Non-partisan or Non-democratic? The Manitoban, Jan 15, 1949. URL: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-manitoban-jan-18-1949-p-2/> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Capitalism, Socialism, Communism. The Grandview Exponent, April 21, 1949. URL: <https://newspaperarchive.com/grandview-exponent-apr-21-1949-p-3/> (Дата звернення: 06.09.2019).

⁵⁵ Those uncouth Russians. Winnipeg Free Press, May 29, 1946. URL: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-may-29-1946-p-8/> (Дата звернення: 06.09.2019).

партії, вимагали децентралізації економіки, а також звинувачували владу в подвійних стандартах – ігноруванні причетності комуністів до шпигунського скандалу. З точки зору консерваторів, нагляд за представниками цієї політичної сили треба було здійснювати і раніше. З іншого боку, члени Консервативної партії називали повоєнні роки «чорними днями» в історії країни через широке застосування владою допитів підозрюваних у шпигунстві⁵⁶. При цьому справа Гузенка застосовувалася консерваторами як інструмент певної «демонізації» опонентів-лібералів.

Стратегія консерваторів не виправдала себе. Геополітична орієнтація на старі зв'язки з Великою Британією разом з антикомуністичною риторикою не забезпечили перемогу торі на виборах. Їхнє представництво у парламенті за результатами голосування 1949 р. скоротилося. Вочевидь, до цього призвели протиріччя у програмних заявах. До неодностайної позиції щодо запобіжних заходів проти комуністів додалося суперечливе ставлення до взаємин зі США – підтримка створення НАТО і одночасні заяви про небезпеку потрапляння у «торгівельну залежність» від південного сусіда⁵⁷.

У повоєнні роки ліві політичні сили Канади знаходилися на маргінесах. Вони не були реальними гравцями на політичній арені країни і не брали помітної участі у формуванні суспільного дискурсу. Причину цього ми вбачаємо передусім у тому, що ліві ідеї не намагалися винищити. Крім того, соціалістичні гасла не знаходили підтримки у суспільстві, оскільки Канада була розвиненим домініоном з широкими правами, а деколонізація, в якій природнім союзником для багатьох інших країн імперії вважався СРСР, для неї не була актуальна. Відтак, геополітична орієнтація країни не суперечила настроям громадян.

Таким чином, ми окреслили основні тенденції трансформації геополітичних уявлень канадського суспільства в період 1945–1949 рр. Зростання патріотизму та зміцнення суверенітету країни у глобальній політиці відбувалося паралельно з переходом до біполярного протистояння, що почався для канадської еліти раніше, ніж для суспільства у цілому. У контексті цього протистояння ми бачимо деяке послаблення зв'язків з Великою Британією та поступову переорієнтацію на співробітництво США – як політичну та економічну, так і соціально-психологічну. Звісно, цілковитого внутрішнього консенсусу уявлень про геополітичну ситуацію в світі між громадянами не було. В країні існувала регіональна специфіка, особливо з урахуванням особливостей Квебеку. Проте регіоналізм поки що не призводив до ескалації внутрішнього конфлікту через федеративний устрій та співпадіння регіональної та загальноканадського дискурсів у питаннях зовнішньої політики. Отже, основними чинниками трансформації громадської думки канадців про міжнародну ситуацію у світі стали: справа Гузенка, політика СРСР у Центрально-Східній Європі, а також зміцненням суверенітету країни і патріотизму населення.

References

An Act respecting Citizenship, Nationality, Naturalization and Status of Aliens. Retrieved from: https://historyofrights.ca/wp-content/uploads/statutes/CN_Citizenship.pdf

Barry, D., and Bratt, D. (2008). Defense Against Help: Explaining Canada-US Security Relation. *American Review of Canadian Studies*, T. 38, 1, 63–89.

Breach, J. The Gouzenko affair and the western origins of the Cold War. Retrieved from: https://www.academia.edu/29133612/The_Gouzenko_Affair_and_the_Western_Origins_of_the_Cold_War?auto=download

⁵⁶ House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1. URL: http://parl. canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/90?r=0&s=1 (Дата звернення: 06.09.2019).

⁵⁷ Kristopher Kinsinger From Moderates to Mythmakers: Postwar Foreign Policy in Canadian Federal Elections 1949–1957. URL: https://www.sju.ca/sites/default/files/HEADLEY_2016_Kinsinger.pdf (Дата звернення: 06.09.2019).

British North America Act 1949. Retrived from: [http://www.legislation.gov.uk /ukpga/Geo6/12-13-14/22](http://www.legislation.gov.uk/ukpga/Geo6/12-13-14/22)

Canada and United States Have Community of Purpose. Retrived from: <http://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5061141>

Capitalism, Socialism, Communism. The Grandview Exponent, April 21, 1949. Retrived from: <https://newspaperarchive.com/grandview-exponent-apr-21-1949-p-3/>

Communists Expand Network Through the World. Winnipeg Free Press, October 22, 1947. Retrived from: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-oct-22-1947-p-20/>

CONCLUSIONS: of a Meeting of the Wm Cabinet Held at W Bowning Street, S. W. 1 on Tuesday, October 10, 1939, at 11:30 A. M. Retrived from: <http://filestore.nationalarchives.gov.uk/pdfs/small/cab-65-1-wm-39-43-43.pdf>

Crerar Orders Troops To End All Bickering. Retrived from: <https://collections.warmuseum.ca/warclip/objects/common/webmedia.php?irn=5025289>

Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 28650. Retrived from: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=28650>

Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 28667. Retrived from: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=28667>

Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 28773. Retrived from: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=28773>

Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29051. Retrived from: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29051>

Diaries of William Lyon Mackenzie King. Item: 29052. Retrived from: <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/discover/politics-government/prime-ministers/william-lyon-mackenzie-king/Pages/item.aspx?IdNumber=29052>

Diesel Engine Tariff. Winnipeg Free Press, October 26, 1945. Retrived from: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-oct-26-1945-p-13/>

Flyers Refuse To Work Until Requests Met. Retrived from: <https://cdnhistorybits.wordpress.com/2015/11/11/ve-day-vj-day-canada/give-up/>

Gotlieb A. (2005). Romanticism and realism in Canada's foreign policy. *POLICY OPTIONS-MONTREAL*, T. 26, 2, 16.

Gouzenko Affair. Retrived from: <https://historyofrights.ca/history/gouzenko/5/>

Granatstein, J. L. A friendly agreement in advance: Canada-US defense relations past, present, and future. Retrived from: https://www.cdhowe.Org/sites/default/files/attachments/research_papers/mixed/commentary_166.pdf

House of Commons Debates, 20th Parliament, 2nd Session : Vol. 1. Retrived from: http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC2002_01/90?r=0&s=1

Index to Warships of the British Commonwealth Retrieved from: <http://www.ibiblio.org/hyperwar/USN/ref/ONI/ONI-201/ONI-201-I/ONI-201-I.pdf>.

Kinsinger, K. From Moderates to Mythmakers: Postwar Foreign Policy in Canadian Federal Elections 1949-1957. Retrived from: https://www.sju.ca/sites/default/files/HEADLEY_2016_Kinsinger.pdf

La répartition des voix aux élections générales. Retrived from: <http://www.assnat.qc.ca/fr/patrimoine/votes.html>

Molinario, D. (2017). How the Cold War Began ... with British Help: The Gouzenko Affair Revisited, Labour. *Le Travail. Spring Issue*. Retrived from: https://www.academia.edu/32185279/How_the_Cold_War_Began..._with_British_Help_The_Gouzenko_Affair_Revisited_Labour_Le_Travail_Spring_Issue_2017_

Mr King's Retirement? Winnipeg Tribune, February 7, 1946. Retrived from: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-tribune-feb-07-1946-p-6/>

Non-partisan or Non-democratic? The Manitoban, Jan 15, 1949. Retrived from: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-manitoban-jan-18-1949-p-2/>

Port Hope Resolutions. Winnipeg Free Press, January 1, 1943. Retrived from: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-jan-01-1943-p-9/>

Power Forecasts Demobilization. Retrived from: <https://collections.warmuseum.ca/war>

clip/objects/common/webmedia.php?irn=5019398

Romanov, K. S. (2016). "Neighbours across the North Pole." On the issue of Russian-Canadian relations. *Bulletin of Moscow University. Series 19. Linguistics and Intercultural Communication*, (1), 125. [in Russian].

Russell, P. (1999). BC's 1944 "Zombie" Protests Against Overseas Conscription. *BC Studies: The British Columbian Quarterly*. 49–76.

Statute of Westminster, 1931. Retrieved from: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1931/4/pdfs/ukpga_19310004_en.pdf

The Army Goes North: Operation Muskox. Retrieved from: <https://www.ucalgary.ca/arctic-expedition/map-home/army-goes-north-operation-muskox>

The Canadian-American permanent joint board on defence. Retrieved from: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/reports/ahq-reports/ahq070.pdf>

The Canadian Army, 1939-1945 : An Official Historical Summary. Retrieved from: <https://www.canada.ca/content/dam/themes/defence/caf/militaryhistory/dhh/official/book-1948-army-1939-1945-en.pdf>

The eye-witness. Birtle, Manitoba. March 13, 1945. Retrieved from: <https://newspaperarchive.com/birtle-eye-witness-mar-13-1945-p-2/>

The Middle East Command. The Western Star, January 1, 1941. Retrieved from: <https://newspaperarchive.com/corner-brook-western-star-jan-01-1941-p-3/>

The Winnipeg Tribune 18 AUGUST 1945. Retrieved from: <http://canada1914-1945.ca/docs/sept-15/WW2-EN-EG.pdf>

Those uncouth Russians. Winnipeg Free Press, May 29, 1946. Retrieved from: <https://newspaperarchive.com/winnipeg-free-press-may-29-1946-p-8/>

Tomlin, B. W., Hillmer, N., & Hampson, F. O. (2008). *Canada's international policies: Agendas, alternatives, and politics*. Oxford University Press.

Z. Allen-Mercier "An Illness of the Mind": The State Repression of Communism in Quebec Under Maurice Duplessis in the PostWar Era. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/v/an-illness-of-the-mind-the-state-repression-of-com-munism-in-quebec-under-maurice-duplessis-in-the-post-war-era>

Ткаченко Вадим Олексійович – аспірант кафедри нової та новітньої історії, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна).

Tkachenko Vadym O. – Ph.D. Student at the Department of Modern and Contemporary History, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine).

E-mail: history@karazin.ua

TRANSFORMATION OF CANADIAN SOCIETY'S IDEAS ABOUT THE GEOPOLITICAL SITUATION IN THE WORLD (1945–1949)

The purpose of the article is to trace how the geopolitical perceptions of Canadians have changed since the end of World War II in 1945 and until the formation of the NATO bloc in 1949. The methodology of the study is based on a systematic approach and through specific, problematic and historical methods. Scientific novelty. An analysis of the scientific literature has shown that the use of new approaches, in our case discursive, can broaden the understanding of the factors that influenced Canada's foreign policy course in 1945–1949. Conclusions. The study outlined the main trends in the transformation of geopolitical ideas of Canadian society in the period 1945–1949. The rise of patriotism and the strengthening of the country's sovereignty in global politics paralleled the transition to a bipolar confrontation that began for the Canadian elite earlier than for society as a whole. In the context of this confrontation, we see some weakening of ties with the United Kingdom and a gradual reorientation of US cooperation, both political and economic, as well as social and psychological. Of course, there was no complete internal consensus on the geopolitical situation in the world between citizens. There was a regional specificity to the country, especially

given Quebec's particularities. However, regionalism has not yet led to an escalation of internal conflict through the federal system and the convergence of regional and pan-Canadian foreign policy discourses. Thus, the main factors in the transformation of Canadians' public opinion about the international situation in the world were: Guzenko's case, USSR policy in Central and Eastern Europe, as well as strengthening the country's sovereignty and patriotism.

Keywords: Canada, public discourse, Cold War, World War II.

Дата подання: 15 грудня 2019 р.

Дата затвердження до друку: 5 березня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Ткаченко В. Трансформація уявлень канадського суспільства про геополітичну ситуацію у світі (1945–1949 рр.). *Сіверянський літопис*. 2020. №1. С. 254–265. DOI: 10.5281/zenodo.3732640.

Цитування за стандартом APA

Tkachenko, V. (2020). Transformatsiia uiavlenn kanadskoho suspilstva pro heopolitychnu situatsiiu u sviti (1945–1949 rr.) [Transformation of Canadian society's ideas about the geopolitical situation in the world (1945–1949)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, 254–265. DOI: 10.5281/zenodo.3732640.